

Familjerätt

KORTFATTAT OM LAGSTIFTNINGEN

REGERINGSKANSLIET

Familjerätt

KORTFATTAT OM LAGSTIFTNINGEN

I denna serie har även utkommit:

- Behandling av personuppgifter
- Familjerätt, lättläst
- Offentlighetsprincipen och sekretess
- Upphovsrätt

Denna skrift är framtagen av Justitiedepartementet.

Enstaka exemplar kan beställas hos

Justitiedepartementet

103 33 Stockholm

telefon: 08-405 10 00

e-post: ju.info.order@regeringskansliet.se

www.regeringen.se/publikationer.

Större beställningar (minst 10 ex) kan beställas hos

Norstedts juridik/Fritzes

106 47 Stockholm

telefon: 08-598 191 90

e-post: kundservice@nj.se

www.fritzes.se.

ISBN 978-91-38-24084-7

Reviderad upplaga mars 2014

Familjerätt

Broschyren beskriver kortfattat bestämmelserna om giftermål och skilsmässa och om hur äktenskapet påverkar makarnas ekonomi. Den behandlar även vad som gäller för ogifta sambor och vid registrerat partnerskap. Broschyren innehåller också information om föräldraskap, vårdnad och underhåll till barn och kort information om vissa arvsrättsliga regler. Broschyren redovisar de regler som gäller 1 januari 2014. De bestämmelser som beskrivs finns i huvudsak i

- äktenskapsbalken (SFS 1987:230)
- föräldrabalken (omtryckt i SFS 1995:974)
- ärvdabalken (omtryckt i SFS 1981:359)
- sambolagen (SFS 2003:376)
- den upphävda lagen om registrerat partnerskap (SFS 1994:1117)

SFS betyder Svensk författningssamling. Exemplar av SFS kan beställas i bokhandeln eller köpas direkt från Norstedts juridik/Fritzes, telefon 08-598 19190. SFS kan också läsas och laddas ner gratis via www.lagrummet.se.

Innehåll

1 Äktenskap	10
1.1 Hinder mot äktenskap	10
1.2 Hindersprövning	11
1.3 Vigsel	11
1.4 Äktenskap med utländsk medborgare	12
1.5 Makarnas efternamn	12
1.6 Underhållsskyldighet mellan makar	13
1.6.1 Under äktenskapet	13
1.6.2 Efter skilsmässa	14
1.6.3 Indexändringar av underhållsbidrag	15
1.6.4 Preskription	15
1.6.5 Beskattning	15
1.7 Makarnas tillgångar och skulder	16
1.7.1 Olika slag av tillgångar	16
1.7.2 Makarnas skulder	17
1.7.3 Förhållandena under äktenskapet	18
1.7.4 Förhållandena när äktenskapet upplöses	19
1.7.5 Makarnas gemensamma bostad och bohag	21
1.7.6 Gåvor mellan makarna	21
1.8 Skilsmässa	21
1.9 Internationella förhållanden	24
2 Sambor	25
2.1 Bostad och bohag	26
2.1.1 Sambolagens tillämpningsområde	26
2.1.2 Förhållandena under samboförhållandet	26
2.1.3 Förhållandena när samboförhållandet upphör	27
2.2 Barn	30

3	Registrerat partnerskap	31
3.1	Omvandling av ett registrerat partnerskap till äktenskap	31
3.2	Internationella förhållanden	31
4	Föräldrar och barn	33
4.1	Faderskap	33
4.1.1	De grundläggande reglerna om faderskap	33
4.1.2	Faderskapsbekräftelse	34
4.1.3	Domstolsprövning	34
4.1.4	DNA-analys	35
4.1.5	Ersättning för betalda underhållsbidrag	35
4.1.6	Faderskap efter assisterad befruktning	36
4.1.7	Föräldraskap för partner och sambor av samma kön	37
4.1.8	Internationella förhållanden	38
4.2	Barnets namn	38
4.2.1	Förnamn	38
4.2.2	Efternamn	38
4.2.3	Mellannamn	39
4.2.4	Byte av namn	39
4.3	Vårdnad	39
4.3.1	Juridisk vårdnad – faktisk vård	39
4.3.2	Vårdnadshavare	41
4.3.3	Ändring i vårdnaden	41
4.3.4	Annan än en förälder som vårdnadshavare	43
4.3.5	Barnets boende	44
4.3.6	Umgänge	44
4.3.7	Verkställighet av vårdnadsavgöranden	45
4.4	Förmyndarskap	46
4.5	Underhåll	48
4.5.1	Underhållsskyldighet	48
4.5.2	Underhållsbidrag	48

4.5.3	Umgängeskostnader	50
4.5.4	Indexändringar av underhållsbidrag	51
4.5.5	Ändring av dom eller avtal	51
4.5.6	Preskription	51
4.5.7	Underhållsstöd	52
4.6	Adoption	53
5	Förvaltare och god man	55
6	Dödsfall	57
6.1	Bouppteckning och dödsboanmälan	57
6.2	Dödförklaring	58
6.3	Bodelning	59
6.4	Ansvar för en avlidens skulder	59
6.5	Arvskifte och avtal om sammanlevnad i oskiftat bo	59
6.6	Arvsberättigade efterlevande	60
6.6.1	Om den avlidne var ogift	60
6.6.2	Om den avlidne var gift	61
6.7	Laglott	62
6.8	Barns rätt till arv efter fadern när föräldrarna inte har varit gifta	63
6.9	Testamente	64
6.10	Internationella förhållanden	65
7	Rådgivning och annan hjälp	66
7.1	Familjerådgivning	66
7.2	Samarbetsamtal	67
7.3	Socialtjänstens uppgift	67
7.4	Juridisk hjälp	68
8	Mer information	70

1 Äktenskap

1.1 Hinder mot äktenskap

Äktenskap ingås mellan två personer. I vissa fall är ett äktenskap inte önskvärt från samhällets synpunkt av sociala eller medicinska skäl. Därför finns regler om hinder mot äktenskap.

Den som är under 18 år anses inte ha den mognad som krävs för att självständigt kunna ta ställning till de personliga och ekonomiska problem som kan uppkomma i en stadigvarande samlevnad. Möjligheten för en person under 18 år att få tillstånd att ingå äktenskap (äktenskapsdispens) togs bort 1 juli 2014. Den lägsta åldern som gäller för att ingå äktenskap i Sverige är alltså utan undantag 18 år.

Personer som är släkt med varandra i rätt upp- eller nedstigande led, till exempel far och dotter, får inte gifta sig med varandra. Helsyskon får inte heller ingå äktenskap. Däremot kan halvsyskon få tillstånd av länsstyrelsen att gifta sig med varandra.

Den som redan är gift eller registrerad partner får inte ingå nytt äktenskap så länge det tidigare äktenskapet eller partnerskapet består. Personer som genom adoptivförhållande är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led får inte heller gifta sig med varandra. Två adoptivsyskon eller ett

adoptivbarn och adoptivföräldrarnas gemensamma barn kan dock få tillstånd av länsstyrelsen att gifta sig med varandra.

1.2 Hindersprövning

Innan man får ingå äktenskap ska det prövas om det finns något hinder mot äktenskapet, en så kallad hindersprövning. Prövningen görs av Skatteverket och ska begäras gemensamt av dem som ska gifta sig genom en skriftlig försäkran om att det inte finns något hinder mot äktenskapet.

Om Skatteverket kommer fram till att det inte finns något hinder, får paret ett intyg om detta. Hindersprövningen gäller i fyra månader och intyget måste visas upp för vigselförvärdaren.

1.3 Vigsel

Äktenskap ingås antingen genom kyrklig eller borgerlig vigsel. Kyrklig vigsel förrättas inom ett trossamfund som har fått Kammarkollegiets tillstånd att förrätta vigsel. Omkring 40 olika trossamfund har ett sådant tillstånd. Kyrklig vigsel sker enligt den ordning som gäller inom trossamfundet. Kontakta aktuellt trossamfund för mer information.

Borgerlig vigsel kan väljas av alla. Sådan vigsel förrättas av särskilda borgerliga vigselförvärdare som utses av länsstyrelsen. Ceremonin är oftast kort, 3-5 minuter.

Borgerlig vigsel förrättas enligt ett av två formulär med olika lydelser. Det ena har en mera högtidlig form medan det andra bara innehåller de grundläggande momenten i vigseln. Paret väljer själva vilket vigsselformulär som ska användas.

Även borgerlig vigsel måste föregås av hindersprövning. Kontakta kommunen för mer information.

1.4 Äktenskap med utländsk medborgare

Om två personer vill ingå äktenskap inför en svensk myndighet ska det enligt svensk lag föregås av hindersprövning. Om ingen av dem är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige, ska det dessutom prövas att var och en av dem har rätt att ingå äktenskap enligt lagen antingen i den stat där han eller hon är medborgare eller har sin hemvist. Om båda begär det och det finns särskilda skäl, kan prövningen ske med tillämpning av enbart svensk lag.

Det kan i en del fall finnas risk för att ett äktenskap inte betraktas som giltigt i ett annat land. Det kan bero på att hindersprövningen skett enligt svensk lag och att det enligt det andra landets lag finns ytterligare hinder mot äktenskapet. Ett annat kan vara att lysning krävs enligt det andra landets lag. Det kan också finnas andra skäl, till exempel att det andra landet bara godtar en viss vigselritual.

Man bör därför redan före vigseln ta reda på vad som gäller. I första hand bör den utländske medborgarens ambassad kontaktas, men även Skatteverket kan ge viss information.

Det kan vara lämpligt att den som tänker gifta sig med en utländsk medborgare kontaktar en jurist för att förstå de juridiska konsekvenserna av ett sådant äktenskap.

1.5 Makarnas efternamn

De som ska ingå äktenskap kan välja mellan att ha den enas efternamn som gemensamt efternamn eller att var och en

behåller sitt efternamn. De ska anmäla sitt val skriftligen till Skatteverket senast i samband med vigseln.

En make som har tagit den andras efternamn kan bära sitt tidigare efternamn som mellannamn. Om makarna har olika efternamn, kan en av dem bära den andras namn som mellannamn. Mellannamnet är personligt och kan inte föras vidare till make eller barn. Den ena maken eller båda makarna kan byta efternamn. Den som vill byta namn kan vända sig till Skatteverket eller, i vissa fall, till Patent- och registreringsverket, enheten för personnamn.

1.6 Underhållsskyldighet mellan makar

1.6.1 Under äktenskapet

Under äktenskapet har var och en av makarna ett ansvar för sitt eget och den andra makens underhåll. Arbete i hemmet är också ett sätt att sörja för underhållet. Lagen förutsätter att båda makarna tar ansvar för både ekonomin och sysslorna i hemmet. Makarna är också skyldiga att lämna varandra de upplysningar som behövs för att familjens ekonomi ska kunna bedömas.

Om den ena maken inte kan försörja sig helt själv, är den andra skyldig att bidra till makens personliga behov. Pengar eller annat som den ena maken får av den andra för sitt personliga behov blir mottagarens egendom. Har makarna barn är de skyldiga att sörja för barnets underhåll.

Om makarna lever åtskilda, till exempel under betänketid inför en skilsmässa, är de fortfarande skyldiga att bidra till varandras underhåll.

1.6.2 Efter skilsmässa

Efter en skilsmässa ansvarar varje make som regel för sin egen försörjning.

Behöver den ena maken under en övergångstid pengar till sitt underhåll, kan han eller hon ha rätt till bidrag av den andra maken. Underhållsbidrag kan bli aktuellt bland annat för att den behövande maken ska få möjligheter att genom utbildning eller omskolning skaffa förvärsarbete eller förbättra sina inkomster. Frågan hur lång omställningstiden ska vara bedöms i varje enskilt fall.

Har den behövande maken svårigheter att försörja sig själv efter upplösningen av ett långvarigt äktenskap, kan han eller hon få underhållsbidrag för mer än bara en övergångstid.

Om makarna inte kan komma överens i underhållsfrågan bör de i första hand vända sig till en advokatbyrå för råd och hjälp. I sista hand får domstol pröva tvisten.

Tidigare gällde att en frånskild make som var berättigad till bidrag automatiskt förlorade underhållsbidraget vid om-

Om makarna inte kan komma överens bör de i första hand vända sig till advokat.

gifte. Denna regel är numera borta. Underhållsbidraget kan dock omprövas på grund av de ändrade förhållanden som ett nytt äktenskap eller samboende med en ny partner kan innebära.

Även andra ändrade förhållanden kan göra så att en make får underhållsbidraget sänkt genom jämkning. Varje förändring räcker inte som grund för jämkning, utan förändringen bör vara påtaglig, till exempel om den underhållsskyldiges möjlighet till försörjning har försämrats märkbart.

För att ett underhållsbidrag som en gång har bestämts ska höjas av domstol på grund av ändrade förhållanden krävs att det finns synnerliga skäl.

Ett avtal om underhåll till make kan också jämkas när avtalet inte är rimligt med hänsyn till omständigheterna när avtalet ingicks och förhållandena i övrigt.

Ett underhållsbidrag kan alltid ändras fritt av parterna gemensamt. Är parterna överens kan de alltså skriva ett nytt avtal. Detta gäller även när det tidigare underhållsbidraget är bestämt i en dom.

1.6.3 Indexändringar av underhållsbidrag

Underhållsbidrag till make är indexreglerade, det vill säga de rättar sig efter prisutvecklingen. Indexet följer ändringarna av prisbasbeloppet enligt socialförsäkringsbalken. Detta gäller dock inte om andra regler för indexering har bestämts i den dom eller det avtal som reglerar bidraget.

1.6.4 Preskription

Fordran på underhållsbidrag som en make har rätt till preskriberas, det vill säga kan inte längre krävas ut, tre år efter att det skulle ha betalats.

1.6.5 Beskattning

En make som är skyldig att betala underhållsbidrag till den andra maken får göra avdrag vid taxeringen för hela det bidrag som har betalats. Den som tar emot underhållsbidrag beskattas för det som har mottagits.

1.7 Makarnas tillgångar och skulder

1.7.1 Olika slag av tillgångar

Makar kan ha tillgångar av två slag: giftorättsgods och enskild egendom. Giftorättsgods är det vanligaste och det som gäller när ingenting särskilt har bestämts. Egendom kan bli enskild på följande sätt:

- Genom äktenskapsförord som är en särskild form av avtal där makar kan komma överens om att viss eller all egendom ska vara enskild. Ett äktenskapsförord ska vara skriftligt och registreras vid Skatteverket. Några vittnen behövs inte. Ett äktenskapsförord kan upprättas redan före vigseln. Om äktenskapsförordet lämnas till Skatteverket för registrering senast en månad efter vigseln, gäller det från vigseln. I andra fall gäller ett äktenskapsförord när det har kommit in till Skatteverket. Egendom som är enskild på grund av ett äktenskapsförord kan ändras till giftorättsgods genom ett nytt äktenskapsförord.
- Genom villkor vid gåva. Den som ger en gåva kan som ett villkor för gåvan bestämma att den ska vara mottagarens enskilda egendom. Ett sådant villkor gäller även om mottagaren inte gifter sig förrän senare. Egendom som har blivit enskild på detta sätt kan inte göras till giftorättsgods genom ett äktenskapsförord.
- Genom villkor i testamente. Här gäller detsamma som vid gåva.
- Genom villkor i förmånstagarförordnande vid livförsäkring, olycksfallsförsäkring, sjukförsäkring eller individuellt pensionssparande. Den som tecknar en sådan försäkring eller ett sådant pensionssparande kan som ett villkor för förmånstagarförordnandet bestämma att

den egendom som mottagaren får ska vara dennes enskilda egendom.

- Genom utbyte. Om egendom som är enskild byts mot annan egendom, blir också den nya egendomen enskild. Det kan dock bestämmas i äktenskapsförordet, gåvovillkoren eller testamentet att den nya egendomen ska bli giftorättsgods, och i så fall gäller detta.

När det gäller avkastning av enskild egendom som till exempel bankränta gäller motsatsen. Avkastningen blir enskild egendom bara om detta direkt har angetts i äktenskapsförordet, gåvovillkoren eller testamentet.

Det som inte är enskild egendom är giftorättsgods.

1.7.2 Makarnas skulder

Var och en av makarna svarar själv för sina skulder. En makes fordringsägare har alltså inte rätt att få betalt ur den andra makens egendom, vare sig egendomen utgör giftorättsgods eller är makens enskilda.

Om det blir utmätning för skulder hos en make som varaktigt bor tillsammans med den andra maken, utgår Kronofogden från att all lös egendom som makarna gemensamt har tillgång till tillhör den skuldsatta maken. Kronofogden har då rätt att utmäta egendomen. Om den andra maken äger egendomen måste han eller hon styrka detta för att den inte ska bli utmätt, till exempel genom kvitton, köpebrev eller gåvobrev. Ofta ägs egendomen i ett hem av makarna gemensamt. När utmätning görs hos ena maken, räcker det med att en eller båda makar visar att de äger egendomen tillsammans. Ett exempel är att de kan visa upp en faktura där båda makarna har tagits upp som köpare. I så fall utmäts bara den skuldsatta makens del i egendomen.

1.7.3 Förhållandena under äktenskapet

Under äktenskapet bestämmer vardera maken över sin egendom. Den ena maken har i princip inte någonting att säga till om vad gäller den andra makens tillgångar. För att skydda övriga familjemedlemmar gäller dock vissa begränsningar i en makes möjligheter att bestämma över sin egendom. Begränsningarna innebär att vissa åtgärder inte får vidtas utan att den andra maken godkänner det.

Det som inte är enskild egendom är giftorättsgods.

En make får inte utan den andra makens godkännande sälja, ge bort, pantsätta eller hyra ut makarnas gemensamma bostad och bohag. Det gäller även om den förstnämnda maken är ensam ägare till egendomen och det gäller oavsett om bostaden är en egen fastighet, en bostadsrättslägenhet eller en hyreslägenhet. Undantag gäller bara för sådan egendom som är enskild enligt ett villkor vid gåva eller i testamente. Däremot omfattas egendom som är enskild enligt ett äktenskapsförord och egendom som har kommit i stället för egendom som erhållits som gåva av kravet på godkännande.

Godkännande av andra maken behövs i första hand när det gäller det gemensamma hemmet. Men inte heller andra fastigheter får säljas utan godkännande om de är giftorättsgods. Något godkännande behövs inte om den andra maken till exempel på grund av sjukdom inte kan lämna ett giltigt samtycke. Om en make utan rimliga skäl vägrar att gå med på en viss åtgärd, kan tingsrätten lämna tillstånd till åtgärden.

1.7.4 Förhållandena när äktenskapet upplöses

Ett äktenskap kan upplösas på två sätt, genom att den ena maken dör och genom att det döms till skilsmässa. I båda fal-

len ska det göras en bodelning mellan makarna. Om den ena maken dör, är det hans eller hennes arvingar som ska göra bodelning med den efterlevande maken.

Makar kan också göra en bodelning medan de fortfarande är gifta, om de är överens om hur bodelningen ska göras. Som huvudregel gäller att det är makarnas giftorättsgods som ska fördelas genom bodelningen. Makarna kan komma överens om att även sådan egendom som de har gjort till enskild genom ett äktenskapsförord ska ingå. I så fall behandlas den enskilda egendomen precis som giftorättsgods. Däremot kan makarna inte ta med sådan egendom som är enskild på grund av villkor vid gåva eller i testamente.

Huvudregeln är alltså att giftorättsgodset ska ingå i bodelning, men det finns flera undantag från huvudregeln.

Varje make får ta undan så mycket av sitt giftorättsgods som svarar mot sina skulder. Vissa skulder ska i första hand avräknas mot enskild egendom, om det finns. Varje make – eller, vid dödsfall, den efterlevande maken – får också ta undan kläder och annan egendom som den maken personligen använder, liksom personliga presenter.

Utänför bodelningen faller också till exempel rätt till pension från arbetsgivare eller från det allmänna och i viss utsträckning privata pensionsförsäkringar. Vid bodelning med anledning av skilsmässa är dock huvudregeln att rätt till pension från privat pensionsförsäkring eller pension från pensionssparavtal enligt lagen om individuellt pensionssparande ska ingå i bodelningen.

Det finns också regler om att man ibland ska göra tillägg till det giftorättsgods som ska ingå i bodelningen. Om en make under de tre åren närmast före en skilsmässa har minskat sitt giftorättsgods väsentligt genom att till exempel ge bort egendom eller genom att teckna en pensionsförsäk-

ring för egen räkning, ska den makens giftorättsgods beräknas som om den förbrukade egendomen fortfarande hade funnits kvar.

Det som återstår av giftorättsgodset efter avräkning för skulder ska i princip delas lika mellan makarna. Om till exempel kvinnan har 100 000 kr kvar och mannen har 50 000 kr, blir vardera makens lott: $(100\,000 + 50\,000) / 2 = 75\,000$ kr. Kvinnan ska alltså lämna 25 000 kr till mannen. Också från denna hälftedelningsregel finns det vissa undantag. Om bodelningen beror på skilsmässa kan den make som har mest giftorättsgods få behålla mer av sin egendom om en hälftindelning skulle vara orimlig. Vid bedömningen ska man i första hand ta hänsyn till äktenskapets längd, men även till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt. I särskilda fall kan jämkningen gå så långt att vardera maken helt enkelt behåller sin egendom.

Om bodelningen görs med anledning av den ena makens död kan den efterlevande maken bestämma att den döda maken och efterlevande maken behåller sin egendom i bodelningen. Maken kan också bestämma att båda ska behålla till exempel en fjärdedel av sin egendom och resten fördelas enligt hälftedelningsregeln.

Vid en makes död gäller en särskild så kallad basbeloppsregel till förmån för den efterlevande maken.

1.7.5 Makarnas gemensamma bostad och bohag

Vid bodelning ska makarnas gemensamma bostad och bohag, till exempel husgeråd, tilldelas den make som bäst behöver egendomen, om det är rimligt med tanke på de övriga omständigheterna. Detta gäller även om egendomen helt

och hållet ägs av den andra maken. Övertaganderätten omfattar dock inte egendom som är enskild på grund av villkor vid gåva eller i testamente. Byts sådan egendom mot ny, omfattas däremot den nya egendomen av övertaganderätten.

Om värdet av den egendom som på detta sätt tilldelas ena maken överstiger dennes andel vid bodelningen, har maken ändå rätt att få egendomen, om han eller hon betalar mellanskillnaden till den andra maken eller dennes arvingar. Det finns vissa möjligheter att få anstånd med betalningen.

1.7.6 Gåvor mellan makarna

Äktenskapsförord ska inte användas för gåvor mellan makar. En gåva som en make ger den andra maken blir bindande mellan makarna enligt samma regler som gäller för andra än makar. Gåvan måste registreras hos Skatteverket för att den inte ska ses som givarens tillgång i en situation då givaren har skulder som måste betalas. Personliga presenter behöver inte registreras om värdet står i proportion till givarens ekonomi.

1.8 Skilsmässa

Makar som har problem i sitt äktenskap kan få hjälp att reda ut sina problem genom familjerådgivning. Även om äktenskapet inte kan fortsätta, kan kontakterna med familjerådgivningen många gånger underlätta det kommande uppbrötet.

Makar som är överens om att skiljas kan få skilsmässa omedelbart. Om någon av makarna varaktigt bor tillsammans med eget barn under 16 år som står under den makens

vårdnad måste dock skilsmässan föregås av en betänketid på minst sex månader. Även om makarna inte har något barn, har de rätt att få betänketid om de begär det.

Vill endast den ena maken skiljas, har han eller hon rätt till skilsmässa efter sex månaders betänketid.

Betänketiden räknas från den dag då makarnas gemensamma ansökan kom in till domstolen eller, om det endast är den ena maken som vill skiljas, när hans eller hennes ansökan om skilsmässa delgavs den andra maken.

I de fall då betänketid krävs måste någon av makarna bekräfta att man fortfarande vill skiljas när betänketiden på sex månader har löpt ut. Om domstolen inte fått in en sådan bekräftelse inom ett år från betänketidens början, blir det ingen skilsmässa, utan domstolen avskriver målet.

Under betänketiden behöver makarna inte leva på skilda håll. På begäran av någon av makarna kan domstolen fatta ett tillfälligt beslut om underhållsskyldighet under betänketiden och bestämma vem av makarna som ska få bo kvar i hemmet fram till dess att bodelning skett. Domstolen kan också förbjuda makarna att besöka varandra.

Om någon av makarna vill det, ska domstolen även meddela tillfälligt beslut om vem som ska ha vårdnaden om barnen under betänketiden. Normalt står dock barnen under båda föräldrarnas vårdnad under betänketiden och då behöver man inte begära något särskilt beslut i vårdnadsfrågan. Domstolen kan också besluta om barnets boende, umgänge och bidrag till barnets underhåll under betänketiden. Domstolen ska alltid se till vad som är bäst för barnet. Om föräldrarna är överens om att även efter skilsmässan utöva den rättsliga vårdnaden tillsammans, så kallad gemensam vårdnad, krävs det inte något särskilt vårdnadsbeslut.

Föräldrar som står i begrepp att skiljas bör noga tänka igenom hur vårdnaden om barnen ska ordnas efter skilsmässan. Om någon av föräldrarna anser att det inte går att fortsätta ha gemensam vårdnad efter skilsmässan, måste han eller hon begära att den gemensamma vårdnaden blir upplöst.

Om makarna ångrar sig under betänketiden och inte längre vill skiljas, kan de gemensamt återkalla sin talan. Domstolen avskriver då målet, vilket även innebär att eventuella tillfälliga beslut om till exempel vårdnad och underhåll inte längre gäller.

Var och en av makarna kan ha rätt till skilsmässa utan betänketid, även om de är oense om skilsmässan och även om det finns barn under 16 år som står under makes vårdnad. Det kan bli aktuellt då makarna redan bor åtskilda sedan minst två år tillbaka.

En make som vill skiljas har rätt att få skilsmässa utan att inför domstolen ange några skäl för sin önskan. Lagen innehåller inga regler om att domstolen ska pröva makarnas personliga förhållande till varandra. En frånskild make behåller efter skilsmässan det efternamn som han eller hon har burit under äktenskapet, men kan byta till det efternamn som han eller hon hade som ogift genom en anmälan till Skatteverket.

På Socialstyrelsens webbplats kan du ladda ner broschyren *Att skiljas när man har barn*. I den behandlas en del juridiska och praktiska frågor som vanligtvis uppkommer vid en skilsmässa, men också problem av mer personlig karaktär.

En make som vill skiljas har rätt att få skilsmässa utan att ange några skäl för sin önskan.

1.9 Internationella förhållanden

För förhållanden med internationell anknytning – genom utländskt medborgarskap eller stadigvarande bosättning utomlands – gäller särskilda regler.

Det går inte med säkerhet att förutse i vilken utsträckning ett äktenskap mellan två personer av samma kön, som är vigda av en svensk vigselförrättare, kommer att erkännas i ett annat land. Vilka juridiska följder ett sådant äktenskap kommer att få beror på de rättsregler som gäller i det andra landet.

Kontakta en jurist eller aktuellt lands ambassad för mer information.

Sambor

2

Sambolagen syftar till att ge ett minimiskydd åt den svagare parten när ett samboförhållande upphör. I sambolagen finns regler om delning av sambors gemensamma bostad och bo-hag, om en sambos rätt att överta en bostad som inte ingår i delningen och om inskränkningar i rätten att förfoga över det gemensamma hemmet. Det finns även regler i hyreslagen, som i allt väsentligt likställer sambor med makar och registrerade partner. En hel del bestämmelser i skattelagarna och socialförsäkringen jämställer också sambor med makar eller registrerade partner¹, särskilt när samborna har eller har haft barn tillsammans.

Men det finns stora och viktiga skillnader framför allt i fråga om förhållandet mellan parterna. Till exempel har sambor inte någon underhållsskyldighet mot varandra ens efter ett mycket långvarigt förhållande. Rätten till bodelning omfattar bara gemensam bostad och gemensamt bo-hag. Exempelvis bankmedel, bilar och sommarstugor faller utanför bodelningen och behålls vid en separation av den sambo som äger egendomen. Inte heller har sambor någon rätt till arv efter varandra såvida de inte har skrivit testamente om det.

¹ Hädanefter gemensamt benämnt makar

2.1 Bostad och bohag

2.1.1 Sambolagens tillämpningsområde

Med sambor avses två personer som:

- stadigvarande bor tillsammans,
- bor tillsammans i ett parförhållande, det vill säga ett förhållande där ett sexuellt samliv normalt ingår och
- har ett gemensamt hushåll, vilket innebär att man delar på sysslor och utgifter.

Det spelar ingen roll om samborna är av motsatt kön eller av samma kön. Förhållanden där någon av parterna är gift eller registrerad partner på annat håll eller där till exempel två vuxna syskon bor tillsammans omfattas inte av sambolagen.

Lagen gäller bara sambornas gemensamma bostad och bohag. Den gäller alla typer av permanentbostäder och den utrustning som normalt hör till hemmet. Däremot omfattar lagen inte till exempel fritidshus eller utrustning i sådana bostäder. Inte heller annan egendom som till exempel pengar, aktier, bilar och båtar omfattas av sambolagen. Sådana tillgångar faller utanför bodelningen och den sambo som äger egendomen behåller den efter en separation.

2.1.2 Förhållandena under samboförhållandet

Huvudregeln är att vardera sambon under samboförhållandet själv sköter sin egendom och svarar för sina skulder. Liksom när det gäller gifta och registrerade partner finns det dock vissa inskränkningar i en sambos möjligheter att bestämma över sin egendom. Reglerna liknar mycket dem som gäller i äktenskap och innebär bland annat att en sambo inte utan den andra sambons godkännande får sälja, ge bort, in-teckna eller pantsätta bostad och bohag som kan komma att

ingå i en framtida bodelning eller som den andra sambon kan få rätt att överta.

Om samborna bor i en fastighet, som den ena sambon har lagfart på eller innehar med tomträtt, kan samborna genom en anmälan till Lantmäteriet få antecknat att fastigheten är gemensam bostad för dem båda. En sådan anteckning kan vara en säkerhet för att den sambo som innehar fastigheten inte säljer eller pantsätter den utan den andra sambons kännedom. Anmälan ska vara skriftlig och undertecknas av båda samborna men behöver inte bevitnas.

2.1.3 Förhållandena när samboförhållandet upphör

Ett samboförhållande upphör om samborna eller någon av dem ingår äktenskap, om de flyttar isär eller om någon av dem dör. Ett samboförhållande anses också ha upphört om en sambo ansöker om att tingsrätten ska utse en bodelningsförrättare eller om rätt att få bo kvar i den gemensamma bostaden till dess bodelning har gjorts, eller om en sambo väcker talan om att få överta en gemensam bostad som inte ingår i bodelningen.

När ett samboförhållande upphör ska det göras en bodelning om någon av samborna begär det. Begäran om bodelning ska man göra senast ett år efter det att samboförhållandet upphörde. Om samboförhållandet upphör genom att en sambo dör eller om en sambo dör inom ett år från det att ett samboförhållande upphörde, ska dock begäran göras senast när bouppteckning görs. Upphör förhållandet genom att den ena sambon dör, är det bara den efterlevande sambon som får begära bodelning. Den avlidna sambons arvingar har alltså inte rätt att begära bodelning. Om ingen begär bodelning, behåller var och en sin egendom.

I bodelningen ingår sambornas gemensamma bostad och bohag om egendomen har förvärvats för gemensam användning. Det spelar ingen roll vem som har betalat för den. Annan egendom kan inte dras in i bodelningen. Sambolagens bodelningsregler gäller inte om den ena parten har flyttat in i den andres bostad, även om paret delat på amorteringar och andra kostnader. Men har en sådan bostad sålts och pengarna använts till en ny gemensam bostad, ska den nya bostaden ingå i bodelningen. Före delningen gör man en avräkning för skulder på liknande sätt som vid bodelning mellan makar. I första hand ska man bara avräkna sådana skulder som avser den egendom som ingår i bodelningen, till exempel in-teckningsskulder och avbetalningsskulder på möbler.

Vad som sedan återstår ska i princip delas lika mellan samborna. Om den ena sambon behöver bostaden och bohaget bättre än den andra sambon, kan han eller hon få överta hela hemmet, under förutsättning att ett övertagande är skäligt med hänsyn till omständigheterna i övrigt. Om den andra sambon inte får annan egendom ur det gemensamma hemmet till samma värde, ska den sambo som övertar bostaden eller bohaget betala motsvarande belopp i pengar till den andra.

Också när det gäller sambor finns det undantag från hälftendelningen. Liksom i fråga om makar kan den sambo som äger den mesta egendomen få behålla mer av sin egendom, om hälftendelningen skulle leda till ett oskäligt resultat. Vid bedömningen ska man i första hand ta hänsyn till hur länge samboförhållandet varat, men också till sambornas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt. I särskilda fall kan jämkningen gå så långt att vardera parten helt enkelt behåller sin egendom.

Ett annat undantag från hälftendelningsregeln är den så kallade lilla basbeloppsregeln som bara gäller vid den ena

sambons död. Av den egendom som efter skuldavräkning ingår i bodelningen ska den efterlevande sambon alltid – om egendomen räcker – få motsvarande två prisbasbelopp enligt socialförsäkringsbalken (88 800 kr 2014). Regeln motsvarar delvis den basbeloppsregel som gäller till förmån för den efterlevande maken vid dödsfall.

Om en bostad som innehas med bostadsrätt eller hyresrätt inte har förvärvats för gemensam användning men ändå används gemensamt, ingår den inte i bodelningen. Däremot kan den sambo som bäst behöver bostaden få överta denna från den andra sambon, om det är rimligt. Om samborna inte har barn tillsammans, fordras det dock synnerliga skäl för att få ta över bostaden.

Också när det gäller sambor finns det undantag från hälftindelningen.

Om den ena sambon har avlidit, är det bara den efterlevande sambon som kan ha övertagarerätt, inte den avlidna sambons arvingar. Den sambo som övertar en bostad från den andra sambon ska betala full ersättning för bostadens värde. Under vissa förutsättningar kan han eller hon få anstånd med betalningen.

Senast ett år efter det att samboförhållandet upphörde måste den sambo som vill överta en hyres- eller bostadsrätt begära det. Om sambon lämnar bostaden måste begäran göras senast tre månader därefter. Fristen på ett år gäller inte om den sambo som innehar bostaden dör och den efterlevande sambon bor kvar i bostaden.

Sambor kan genom ett skriftligt avtal komma överens om att bodelning inte ska ske eller att viss egendom inte ska ingå i bodelningen. Ett sådant avtal ska vara skriftligt och undertecknat av båda samborna. Det ska inte registreras och behöver inte bevittnas. Rätten för en sambo att mot ersättning

få överta den andra sambons bostad går dock inte att avtala bort.

Gemensam bostad och gemensamt bohag som den ena sambon fått i gåva, genom testamente eller arv med det villkoret att egendomen ska vara enskild, ingår aldrig i en bodelning.

2.2 Barn

Till skillnad från vad som gäller i fråga om ett barn vars föräldrar är gifta med varandra måste faderskapet till ett barn vars föräldrar är ogifta alltid fastställas särskilt. Detta gäller alltså även när de ogifta föräldrarna är sambor.

Ett barn till ogifta föräldrar står under vårdnad endast av modern även om föräldrarna är sambor, men föräldrarna kan få gemensam vårdnad genom att anmäla dem båda till Skatteverket eller till socialnämnden i samband med faderskapsbekräftelse eller bekräftelse av föräldraskap för en kvinna.

Registrerat partnerskap

3

Partnerskapslagen upphörde att gälla sista april 2009. Det innebär att det från och med maj 2009 inte är möjligt att ingå registrerat partnerskap, men ett redan registrerat partnerskap fortsätter att vara ett partnerskap till dess partnerskapet upplöses eller omvandlas till ett äktenskap.

De flesta bestämmelser som gäller för dem som har ingått äktenskap och som har behandlats i kapitel 2 gäller också för registrerade partner.

3.1 Omvandling av ett registrerat partnerskap till äktenskap

Ett registrerat partnerskap kan omvandlas till ett äktenskap om partnerna gemensamt anmäler till Skatteverket att de önskar det. I så fall gäller det som äktenskap från och med den dag anmälan kommit in till Skatteverket. Paret kan välja att i stället för en anmälan vigas enligt äktenskapsbalken. Inför en sådan vigsel behöver man inte göra någon hindersprövning.

3.2 Internationella förhållanden

Ett partnerskap som registrerats i Sverige får i regel få eller inga juridiska konsekvenser i andra stater, om det inte finns

motsvarande partnerskapsregler där. Bestämmelser om registrerat partnerskap finns till exempel i Danmark, Finland, Tyskland, Island och Nederländerna. Myndigheter och domstolar i ett land där partnerskapsregler saknas kan trots allt komma att beakta de juridiska konsekvenserna av ett registrerat partnerskap i ett enskilt ärende, i varje fall i den mån det inte finns motstående intressen. Det är av stor vikt för partner som flyttar utomlands eller som har egendom där att ta reda på hur registrerade partnerskap betraktas ur en juridisk synvinkel. Det går nämligen att genom avtal, testamente och andra rättshandlingar i viss mån minska olägenheterna av att partnerskapet inte erkänns. Det kan i dessa fall vara lämpligt att fråga en advokat om råd.

Föräldrar och barn

4

4.1 Faderskap

4.1.1 De grundläggande reglerna om faderskap

Lagen reglerar vem som ska anses vara far till ett barn. I vissa fall anges direkt i lagen vem som ska anses som far, medan det i andra situationer krävs att faderskapet fastställs genom en så kallad faderskapsbekräftelse eller en dom. Vissa skillnader gäller beroende på om barnets mor är gift eller inte när barnet föds.

Är hon gift när barnet föds anses hennes make automatiskt som barnets far. Detsamma gäller om modern är änka och barnet föds så kort tid efter mannens död att det kan ha kommit till dessförinnan. Däremot anses en man som är skild från barnets mor när barnet föds inte automatiskt som far, även om barnet föds kort tid efter skilsmässan. I stället måste faderskapet då fastställas genom en bekräftelse eller en dom.

Tänk på att makar under betänketiden som i vissa fall föregår en skilsmässa fortfarande är gifta med varandra. Mannen i äktenskapet anses alltså som far till ett barn som föds under betänketiden, även om modern då till exempel bor tillsammans med en annan man.

I fall då maken skulle ha ansetts som far till ett barn men det finns skäl att anta att det i verkligheten är en annan man som är barnets far, har både den äkta mannen och barnet

möjlighet att vända sig till domstol och där få faderskapsfrågan prövad. Om det för samtliga inblandade parter står klart att det är någon annan än maken som är far till barnet, kan hans faderskap hävas utan att man behöver gå till domstol. Det räcker då att den man som verkligen är barnets far bekräftar faderskapet och att bekräftelsen godkänns skriftligen både av modern och maken.

Är barnets mor inte gift när barnet föds eller om den äkta mannens faderskap har hävts, måste faderskapet fastställas särskilt genom bekräftelse eller dom. I det sammanhanget har socialnämnden en betydelsefull uppgift. Nämnden ska försöka utreda vem som är far till barnet och ge honom tillfälle att bekräfta det.

4.1.2 Faderskapsbekräftelse

Bekräftelse av faderskap sker skriftligen. Handlingen ska bevitnas av två personer. Bekräftelsen ska godkännas av modern till barnet och av socialnämnden. Är barnet myndigt ska bekräftelsen i stället godkännas av barnet självt. Socialnämnden får godkänna bekräftelsen endast om det kan antas att den som har bekräftat faderskapet är far till barnet. För att kunna bedöma den frågan måste nämnden givetvis få vissa uppgifter av modern och den som uppges vara fadern om deras förhållande vid tiden för barnets tillkomst. Detta kan ibland av de berörda uppfattas som ett obehörigt intrång i deras privatliv. Men för barnets skull är det särskilt viktigt att bekräftelsen blir riktig.

4.1.3 Domstolsprövning

Om socialnämndens utredning inte bestämt pekar ut en av flera tänkbara män som far, kan en domstolsprövning bli nödvändig. Detsamma gäller om den man som nämnden an-

ser vara far inte vill bekräfta faderskapet. Det kan då bli aktuellt att få faderskapet fastställt i domstol. Är barnet myndigt för det själv sin talan, annars förs barnets talan normalt av modern eller av socialnämnden mot den man eller de män som kan komma i fråga.

Om det genom en genetisk undersökning är utrett att en man är barnets far förklarar domstolen honom som far till barnet. Detsamma gäller om det är utrett att han har haft samlag med barnets mor eller att en insemination eller befruktning utanför moderns kropp har skett med hans sperma under den tid då barnet kan vara avlat. Domstolen tar hänsyn till samtliga omständigheter som talar för att barnet sannolikt är avlat av honom. En man som donerat sperma inom svensk sjukvård kan dock inte fastställas som far genom dom.

4.1.4 DNA-analys

När ett faderskap ska fastställas blir det ofta anledning att göra en DNA-analys av modern, barnet och den eller de män som kan komma i fråga som far till barnet. Genom undersökningen kan felaktigt utpekade fäder uteslutas i mycket stor utsträckning. Den som inte frivilligt medverkar till en undersökning som domstol har beslutat om riskerar att bli hämtad av polis för att medverka i undersökningen.

4.1.5 Ersättning för betalda underhållsbidrag

Om en man har betalt underhållsbidrag till ett barn, där han senare frias från faderskapet, kan han få ersättning av staten för de betalda bidragen. Detta är under förutsättning att han inte bodde tillsammans med barnet när underhållsbidragen betalades. Kontakta länsstyrelsen för mer information.

4.1.6 Faderskap efter assisterad befruktning

Verksamheten med assisterad befruktning är lagreglerad. Bestämmelserna innebär att insemination och befruktning utanför kroppen (in vitro-fertilisering, IVF) får utföras på kvinnor som är gifta eller sambor med en man, under förutsättning att mannen har samtyckt till befruktningen. En insemination får göras med sperma antingen från kvinnans make eller sambo, eller från en utomstående spermadonator. Vid befruktning utanför kroppen kan det ägg som befruktas vara kvinnans eget eller komma från en annan kvinna genom äggdonation. Om ägget är kvinnans eget får det befruktas av en utomstående mans sperma. Både ägg och spermier får alltså inte komma från utomstående. Om assisterad befruktning ska utföras med donerade ägg eller donerade spermier ska läkaren pröva att det med hänsyn till parets medicinska, psykologiska och sociala förhållanden är lämpligt att behandlingen äger rum. Behandlingen får endast utföras om det kan antas att barnet kommer att växa upp under goda förhållanden.

Den man som har samtyckt till befruktningen ska anses som far, om det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har avlats genom befruktningen. Är kvinnan inte gift när barnet föds, måste faderskapet dock fastställas genom bekräftelse eller dom. Vid äggdonation anses den kvinna som föder barnet som barnets mor.

Den som har kommit till genom assisterad befruktning med sperma- eller äggdonation har om han eller hon uppnått tillräcklig mognad, rätt att ta del av de uppgifter om givaren som antecknats i sjukhusets journal. Har någon anledning att anta att han eller hon kommit till genom donation

är socialnämnden skyldig att hjälpa till att ta reda på om det finns några sådana uppgifter.

4.1.7 Föräldraskap för partner av samma kön

Assisterad befruktning med donerad sperma får utföras i svensk sjukvård beträffande en kvinna som är gift, registrerad partner eller sambo med en annan kvinna. Assisterad befruktning kan utföras dels i form av insemination, dels i form av befruktning utanför kroppen. För alla par krävs skriftligt samtycke från kvinnans maka, partner eller sambo för att behandlingen ska kunna genomföras. Läkaren ska också pröva att det med hänsyn till parets medicinska, psykologiska och sociala förhållanden är lämpligt att behandlingen äger rum. Behandlingen får endast utföras om det kan antas att barnet kommer att växa upp under goda förhållanden.

Makan, partnern eller sambon anses – tillsammans med den befruktade kvinnan – som förälder till det barn som föds, om det är sannolikt att barnet har avlats genom den assisterade befruktningen. Föräldraskapet fastställs genom en bekräftelse som ska vara skriftlig och bevittnad av två personer samt godkännas av modern och socialnämnden. Om föräldraskapet inte bekräftas frivilligt, kan det fastställas genom dom.

Föräldraskapet gäller inte barn som kommer till genom assisterad befruktning utanför svensk sjukvård, till exempel genom insemination i egen regi eller utomlands. I sådana fall ska i stället faderskapet fastställas. Om det är till fördel för barnet och övriga förutsättningar finns, kan ett gemensamt föräldraskap åstadkommas genom adoption.

För en kvinna som anses som förälder efter en bekräftelse eller dom gäller detsamma som för andra föräldrar, till ex-

empel i fråga om vårdnaden om barnet, underhåll, arv, namn och föräldraförmåner.

4.1.8 Internationella förhållanden

Det som sagts ovan om faderskap och föräldraskap för en kvinna gäller i första hand barn till svenska föräldrar som föds i Sverige. För internationella förhållanden gäller särskilda regler.

4.2 Barnets namn

4.2.1 Förnamn

Barnets vårdnadshavare ska inom tre månader från barnets födelse skriftligen anmäla barnets förnamn till Skatteverket som ska godkänna förnamnet. Namnet måste vara lämpligt som förnamn. Om barnet döps inom Svenska kyrkan kan anmälan göras till dopförrättaren.

4.2.2 Efternamn

Om barnets föräldrar har ett gemensamt efternamn när barnet föds, får barnet automatiskt föräldrarnas namn.

Om föräldrarna har olika efternamn när barnet föds, gäller olika regler beroende på om föräldrarna tidigare har barn tillsammans eller inte. Om det nyfödda barnet har äldre helsyskon som står under föräldrarnas gemensamma vårdnad, får det nyfödda barnet samma efternamn som det senast födda syskonet. I annat fall får föräldrarna välja efternamn för barnet. De kan välja ett namn som någon av dem har eller anmäla ett namn som någon av föräldrarna senast hade som ogift.

Adoptivbarn får vid adoptionen adoptivföräldrarnas eller den enes efternamn efter i stort sett samma regler som gäl-

ler för nyfödda barn. Anmälan om barnets efternamn görs i adoptionsärendet hos domstolen, som också kan besluta att adoptivbarnet ska behålla det efternamn som barnet hade före adoptionen.

Ett fosterbarn kan under särskilda förutsättningar byta till sina fosterföräldrars namn. För ett sådant namnbyte krävs att en domstol har funnit att namnbytet är förenligt med barnets bästa.

4.2.3 Mellannamn

Om ett barn har fått ett efternamn som bara den ena föräldern har kan barnet ha den andra förälderns efternamn som mellannamn. Om denna förälder har fått sitt namn genom äktenskap med någon annan än barnets andra förälder, krävs att maken i detta äktenskap lämnar sitt samtycke. Namnet kan inte föras vidare till make eller barn.

4.2.4 Byte av namn

Den som vill byta namn kan vända sig till Skatteverket eller, i vissa fall, till Patent- och registreringsverket, enheten för personnamn.

4.3 Vårdnad

4.3.1 Juridisk vårdnad – faktisk vård

Alla barn under 18 år ska stå under en eller två vuxna personers vårdnad. Vårdnaden om barn innebär vissa plikter, till exempel att se till att barnet får sitt behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran tillgodosett. Vanligtvis är det barnets föräldrar eller en av dem som i egenskap av vårdnadshavare fullgör dessa plikter.

Med vårdnaden följer en rätt och skyldighet att besluta i frågor som rör barnets personliga angelägenheter, till exempel barnets uppfostran och utbildning. I takt med barnets stigande ålder och utveckling ska vårdnadshavaren ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.

När det i lagen talas om vårdnad avses det juridiska ansvar som en vårdnadshavare har. Oftast svarar den juridiska vårdnaden också mot den faktiska vården, det vill säga vårdnadshavaren sköter själv om barnet och bor tillsammans med det. Det är dock inte alltid så att en vårdnadshavare bor ihop med

Föräldrarna ska tillsammans besluta i de frågor som rör barnet.

barnet hela tiden. Gemensam vårdnad betyder alltså inte att barnet ska bo lika lång tid hos varje förälder. Om föräldrarna har gemensam vårdnad men inte bor tillsammans kan barnet bo växelvis hos dem eller hos den ena av dem.

Gemensam vårdnad innebär alltså ett gemensamt juridiskt vårdnadsansvar. Föräldrarna ska tillsammans besluta i de frågor som rör barnet. Är en av föräldrarna förhindrad att delta i beslutet får dock den andra bestämma ensam, om beslutet inte kan skjutas upp. Han eller hon får emellertid inte fatta beslut ensam, om beslutet har stor betydelse för barnets framtid, utom när barnets bästa uppenbart kräver det.

Om en vårdnadshavare inte samtycker till att barnet får vissa stödåtgärder, till exempel psykiatrisk behandling eller en kontaktperson, kan socialnämnden besluta att barnet ändå ska få åtgärden om det krävs med hänsyn till barnets bästa.

Vårdnadshavaren har ett ansvar för att barnet inte far illa. Enligt en uttrycklig lagbestämmelse får barn inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

4.3.2 Vårdnadshavare

Är barnets föräldrar gifta med varandra när barnet föds, har föräldrarna automatiskt gemensam vårdnad om barnet. Gifter sig föräldrarna först senare, får de genom äktenskapet automatiskt gemensam vårdnad.

Om föräldrarna skiljer sig, fortsätter den gemensamma vårdnaden utan att domstolen behöver fatta något beslut om det i samband med skilsmässan. Detta gäller under förutsättning att ingen av föräldrarna har begärt att den gemensamma vårdnaden ska upplösas och att det är förenligt med barnets bästa att den gemensamma vårdnaden fortsätter.

Är ett barns föräldrar inte gifta med varandra när barnets föds, står barnet under moderns vårdnad.

4.3.3 Ändring i vårdnaden

Om föräldrarna är överens om att få till stånd en ändring i vårdnaden, kan de hos domstol ansöka om gemensam vårdnad alternativt ensam vårdnad för en av dem. De kan också lösa vårdnadsfrågan själva genom ett avtal. Avtalet, som ska ingås skriftligen och undertecknas av båda föräldrarna, ska godkännas av socialnämnden för att vara juridiskt giltigt. Föräldrar som önskar få hjälp med att ingå avtal kan vända sig till kommunen, som är skyldig att erbjuda hjälp med detta.

Ogifta föräldrar kan få gemensam vårdnad genom en anmälan av dem båda till socialnämnden i samband med att nämnden ska godkänna en faderskapsbekräftelse eller en bekräftelse av föräldraskap för en kvinna. Föräldrarna kan också få gemensam vårdnad genom en anmälan av dem båda till Skatteverket. Anmälan till socialnämnden eller till Skatteverket kan göras av såväl samboende som särboende ogifta

föräldrar. Ett villkor för att föräldrarna ska kunna få gemensam vårdnad genom anmälan till Skatteverket är att något beslut om vårdnaden inte tidigare har meddelats. Om dessa villkor inte är uppfyllda kan de ansöka hos domstol om att få gemensam vårdnad.

Vill bara en av föräldrarna få till stånd en ändring i vårdnaden, får den föräldern väcka talan vid domstol. Avgörande för domstolen är vad som är bäst för barnet. Vid den bedömningen ska särskild hänsyn tas till risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller på annat sätt far illa. Domstolen ska dessutom ta särskild hänsyn till barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Hänsyn ska också tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

Domstolen kan besluta om gemensam vårdnad eller vägra upplösa en gemensam vårdnad även om en förälder motsätter sig det. En förutsättning för att en domstol ska kunna gå emot en förälders vilja är att gemensam vårdnad är bäst för barnet. Domstolen får dock aldrig besluta om gemensam vårdnad om båda föräldrarna motsätter sig det. Vid bedömningen av om vårdnaden ska vara gemensam eller anförtros åt en av föräldrarna ska domstolen ta särskild hänsyn till föräldrarnas förmåga att någorlunda konfliktfritt samarbeta i frågor som rör barnet. Det innebär inte att föräldrarna alltid måste ha samma uppfattning, men de måste kunna hantera sina delade meningar på ett sätt som inte drabbar barnet.

Om båda föräldrarna har vårdnaden om barnet och en av dem dör, blir den efterlevande automatiskt ensam vårdnadshavare. Om bara en av föräldrarna är vårdnadshavare och denne dör, ska domstolen på ansökan av den andra föräldern

eller på anmälan av socialnämnden förordna den föräldern till vårdnadshavare. Socialnämnden kan även anförtro vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare, om de anser att det är lämpligare.

Vårdnadsfrågor tas upp av tingsrätten på den ort där barnet har sin hemvist. Vårdnadsfrågan kan alltid tas upp i en skilsmässoprocess.

4.3.4 Annan än en förälder som vårdnadshavare

Under särskilda omständigheter kan vårdnaden om ett barn flyttas över från ett barns föräldrar eller en av dem till någon som inte är förälder.

En sådan överflyttning kan bli aktuell om en förälder gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför en bestående fara för barnets hälsa eller utveckling. Frågan om att ta ifrån en förälder vårdnaden av något av dessa skäl kan prövas av domstolen utan något särskilt yrkande i ett mål om skilsmässa eller om vårdnad som föräldrarna eller någon av dem har inlett. Frågan kan också komma upp på socialnämndens initiativ.

Det finns även undantagsfall då vårdnaden om ett barn kan flyttas till någon annan än föräldrarna, till exempel då ett barn stadigvarande har bott i ett familjehem och det är uppenbart bäst för barnet att vårdnaden flyttas över till familjehemsföräldrarna eller en av dem.

4.3.5 Barnets boende

Har föräldrarna gemensam vårdnad om barnet kan domstolen besluta om barnets boende. Beslutet kan innebära att barnet ska bo hos endast den ena föräldern eller att barnet

ska bo växelvis hos båda föräldrarna. Avgörande är vad som är bäst för barnet.

Är föräldrarna överens kan de avtala om barnets boende. För att avtalet ska vara juridiskt giltigt krävs att det är skriftligt, undertecknat av båda föräldrarna och att socialnämnden har godkänt det.

4.3.6 Umgänge

Barnet har rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med. Umgänget är i första hand till för barnet och utgångspunkten är att det är viktigt för barnet att ha kontakt med båda föräldrarna även om dessa inte bor tillsammans. Det är barnets intresse och behov som ska vara avgörande. Båda föräldrarna, alltså även den förälder som inte bor tillsammans med barnet, har ett ansvar för att barnets behov av umgänge tillgodoses.

Domstolen kan besluta om umgänget. Detta gäller också i de fall föräldrarna har gemensam vårdnad. Barnets bästa är avgörande. Det är inget som hindrar att umgänget bestäms samtidigt som domstolen beslutar om vårdnaden om barnet. Domstolen kan i undantagsfall besluta att ett umgänge ska ske på annat sätt än genom att barnet träffar föräldern, till exempel genom telefon eller brev. Är föräldrarna överens kan de avtala om umgänget. För att avtalet ska vara juridiskt giltigt krävs att det är skriftligt, undertecknat av båda föräldrarna och att socialnämnden har godkänt det.

Om föräldrarna bor på olika orter ska båda föräldrarna bidra till de resekostnader som uppstår för att barnet ska kunna umgås med den förälder det inte bor hos. Hur mycket varje förälder ska betala bestäms efter vad som är rimligt med hänsyn framför allt till deras ekonomiska förutsättningar.

Också frågan om umgänge mellan ett barn och andra än en förälder som står barnet särskilt nära finns reglerat i lag. Det kan gälla umgänget med en mor- eller farförälder eller ett barns tidigare familjehemsföräldrar. Om någon annan än en förälder begär umgänge med barnet och vårdnadshavaren motsätter sig det, kan socialnämnden föra talan vid domstol om detta umgänge. I första hand kommer nämnden att försöka hitta lösningar som inte kräver något domstolsavgörande.

4.3.7 Verkställighet av vårdnadsavgöranden

Om ett barn finns hos en förälder som inte har vårdnaden om barnet och som inte heller av något annat skäl har rätt att ha barnet hos sig, kan barnets vårdnadshavare vända sig till tingsrätten och begära att barnet ska lämnas över till honom eller henne.

Tingsrätten kan besluta olika åtgärder. I första hand söker man vanligtvis få barnet överlämnat på frivillig väg. Går inte det, kan rätten i sista hand besluta om vite eller hämtning. Ett vitesföreläggande innebär att den som har hand om barnet hotas med att få betala en kännbar summa pengar, om inte han eller hon lämnar ifrån sig barnet. Hämtning är en mycket ovanlig åtgärd som bara beslutas om det inte går att lösa situationen på något annat sätt och för att undvika att barnet lider allvarlig skada. Det innebär att polisen hämtar barnet och överlämnar det till vårdnadshavaren.

För barnets skull finns vissa skyddsföreskrifter inskrivna i lagen. Till exempel får tingsrätten inte besluta om verkställighet, om barnet motsätter sig att bli överlämnat och barnet har nått en sådan ålder och mognad att man bör ta hänsyn till barnets vilja.

Svenska domar och beslut i vårdnadsmål kan i allmänhet verkställas i de övriga nordiska länderna. Likaså kan domar och beslut från dessa länder verkställas i Sverige. Verkställighet kan också ske i förhållande till vissa andra länder.

4.4 Förmyndarskap

Alla barn ska ha någon som svarar för dess omsorg och som sköter dess ekonomiska angelägenheter. Denna uppgift sköts av barnets förmyndare. Vanligtvis är det föräldrarna eller den av dem som är barnets vårdnadshavare som också är dess förmyndare. Förmyndarskapet gäller till dess att barnet blir myndigt.

I princip står all barnets egendom under förmyndarens förvaltning, det är helt enkelt förmyndaren som handlar för barnets räkning. Undantag gäller bland annat om barnet har fått egendomen under villkor att barnet självt ska få förfo- ga över den, till exempelvis enklare gåvor som barnet förstår innebörden av, eller att egendomen ska stå under särskild för- valtning av någon annan än förmyndaren.

Det är viktigt att förmyndaren inte blandar samman bar- nets pengar eller värdepapper med sina egna tillgångar. Bar- nets medel ska i rimlig omfattning användas för barnets up- pehälle, utbildning och nytta i övrigt. De medel som inte används för sådana ändamål ska placeras säkert så att de ger en rimlig avkastning.

Alla förmyndare står under tillsyn av en överförmyndare. Det finns en överförmyndare eller en överförmyndarnämnd i varje kommun. Hur stort inflytande överförmyndaren har över den enskilda förvaltningen beror på vilken typ av för- valtning det är fråga om. Om ett barn har tillgångar som för-

valtas av en förälder och som är värda mer än åtta basbelopp enligt socialförsäkringsbalken (355 200 kr 2014), krävs godkännande av överförmyndaren i större utsträckning än annars, till exempel om föräldern vill köpa aktier för sitt barns räkning. Vidare måste föräldern uppge för överförmyndaren vilken egendom barnet äger och en gång per år redovisa hur den hanterat barnets egendom.

De flesta föräldrar bestämmer i stor utsträckning själva hur de ska förvalta sitt barns tillgångar när de är värda mindre än åtta basbelopp. För vissa rättshandlingar krävs dock alltid tillstånd av överförmyndaren, till exempel för att köpa, sälja eller hyra ut fast egendom för barnets räkning. En förälder kan inte ta lån eller vidta någon annan rättshandling som innebär att barnet hamnar i skuld utan samtycke av överförmyndaren. I vissa fall kan barnets egendom stå under strängare tillsyn av överförmyndaren, så kallad särskild överförmyndarkontroll, trots att egendomen understiger åtta basbelopp, till exempel om barnet har fått ett arv eller en gåva med särskild överförmyndarkontroll som villkor. En överförmyndares beslut kan överklagas hos tingsrätten. Kontakta överförmyndaren i kommunen för mer information.

4.5 Underhåll

4.5.1 Underhållsskyldighet

Föräldrar är skyldiga att svara för underhåll åt sina barn efter vad som är rimligt med hänsyn till barnets behov och föräldrarnas samlade ekonomiska förutsättningar. En förälder som saknar förmåga att bidra till sitt barns försörjning är inte underhållsskyldig.

Underhållsskyldigheten upphör när barnet fyller 18 år och blir myndigt. Går barnet i skolan efter den tidpunkten är föräldrarna dock underhållsskyldiga under den tid som skolgången pågår, men längst till dess barnet fyller 21 år.

Styvföräldrar har ett visst ansvar för styvbarns försörjning. Med styvförälder avses den som varaktigt bor tillsammans med annans barn och en av dess föräldrar som har vårdnaden om barnet. Styvföräldern är underhållsskyldig mot barnet, om han eller hon är gift med barnets vårdnadshavare eller har eget barn tillsammans med denna. Om det finns särskilda skäl kvarstår underhållsskyldigheten även sedan styvbarnet har flyttat hemifrån, till exempel för att studera. Underhållsansvaret gäller dock endast till den del barnet inte kan få underhåll av sina båda biologiska föräldrar.

4.5.2 Underhållsbidrag

En förälder som inte är vårdnadshavare och som inte heller bor varaktigt tillsammans med barnet är skyldig att betala underhållsbidrag, det vill säga i regel ett bestämt belopp per månad. Även en förälder som är vårdnadshavare gemensamt med den andra föräldern kan vara skyldig att betala underhållsbidrag. Detta är fallet om barnet bor varaktigt tillsammans med endast den andra föräldern, vare sig denna är ensamstående eller bor ihop med en ny partner. Om en förälder försummar sin underhållsskyldighet kan han eller hon bli ålagd av domstol att betala underhållsbidrag.

När ett underhållsbidrag ska bestämmas har en förälder rätt att av sin inkomst efter skatt ta undan ett belopp för sitt eget underhåll, så kallat förbehållsbelopp. Hit hör medel för boende, minus eventuellt bostadsbidrag. Till detta kommer övriga levnadskostnader, som beräknas utifrån ett normal-

belopp som är 120 procent av prisbasbeloppet per år, 44 400 kr 2014, vilket ger ett normalbelopp på 4 440 kr per månad.

Föräldern kan vidare ta undan ett belopp för underhåll åt make, registrerad partner eller sambo som han eller hon bor varaktigt med. Normalbeloppet är då 60 procent av basbeloppet per år, utöver bostadskostnaden. Har den hem-

mavarande maken en viss inkomst, minskas förbehållsbeloppet. Det räcker inte att den hemmavarande maken saknar eller har låg inkomst för att förbehåll ska få göras.

Den bidragsskyldige föräldern kan också ta undan ett belopp för hemmavarande barns försörjning. Denna särskilda rätt får närmast ses som en garantiregel avsedd att ge ett hemmavarande barn motsvarande skydd som underhållsstödet ger ett barn som inte bor med båda sina föräldrar.

Hur mycket av den bidragsskyldige föräldrarnas överskott som ska användas för underhållsbidrag till ett barn beror bland annat på barnets behov och den andra föräldrarnas förmåga att stå för underhållskostnaderna. Ska bidrag betalas till flera barn kan bidraget till varje barn bli lägre.

4.5.3 Umgängeskostnader

När barnet vistas hos en bidragsskyldig förälder har den föräldern vissa kostnader för barnet utöver underhållsbidraget som han eller hon betalar. Samtidigt har den andra föräldern minskade kostnader för barnet. Om en bidragsskyldig förälder haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av fem hela dygn eller under en kalendermånad haft barnet hos sig i minst sex hela dygn får den föräldern göra avdrag från det underhållsbidrag som han eller hon ska betala.

Ska bidrag betalas till flera barn kan bidraget till varje barn bli lägre.

Om inte föräldrarna bestämmer annat eller rätten finner särskilda skäl att besluta om andra villkor gäller att avdrag får göras med $1/40$ av månadsbidraget för varje helt dygn som barnet har vistats hos den bidragsskyldige. Vid beräkning av antalet dygn räknas det dygn då barnets vistelse upphör som ett helt dygn. Har vistelsen varat en hel månad, utgör avdraget $3/4$ av månadsbeloppet.

Exempel: Barnet har varit hos den bidragsskyldige i sju hela dygn i sträck. Underhållsbidraget är 900 kr per månad. Beräknat avdrag: $(7 \times 900) / 40 = 157$ kr (ören räknas inte). Avdraget från underhållsbidraget måste göras inom sex månader från slutet av den månad vistelsen upphörde.

Har föräldrarna redan när underhållsbidraget bestämdes räknat med att den bidragsskyldige till väsentlig del fullgör sin underhållsskyldighet genom att ha barnet hos sig, kan den bidragsskyldige föräldern inte begära något särskilt avdrag.

Lagens huvudregel innebär att avdraget endast kan göras efter det att barnet har varit hos den bidragsskyldige. Eftersom underhållsbidrag normalt betalas i förskott för kalendermånad kan avdraget göras först vid nästa betalningstillfälle, om inte bidragsmottagaren går med på att avdrag görs i förväg.

45.4 Indexändringar av underhållsbidrag

Underhållsbidragen är indexreglerade för att de ska ha kvar sitt ursprungliga värde, vilket innebär att de anpassas efter ändringarna av prisbasbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Om en annan indexreglering har bestämts i dom eller avtal är det den som gäller.

Försäkringskassan fastställer om, och i så fall hur mycket, underhållsbidragen ska ändras och eventuella ändringar

börjar gälla 1 februari varje år. Ändringen gäller underhållsbidrag som har bestämts före den 1 november närmast föregående år.

4.5.5 Ändring av dom eller avtal

Underhållsbidrag bestäms genom dom eller avtal. Om parterna är överens kan de ändra ett fastställt underhållsbidrag genom att skriva ett nytt avtal, även om det tidigare avtalet har bestämts genom dom. Kan parterna inte komma överens måste de vända sig till domstol för att få ett tidigare bestämt underhållsbidrag ändrat.

Om ett underhållsbidrag har betalats med oförändrat belopp i sex år, bortsett från indexändringar, kan domstolen ompröva underhållsbidraget för framtiden utan att domstolen behöver ange något särskilt skäl för omprövning. Denna regel innebär att en part alltid kan få ett bestämt bidrag omprövat efter sex år. Det bör uppmärksammas att den part som förlorar ett underhållsmål vid domstol i allmänhet får betala både sina egna och motpartens rättegångskostnader.

4.5.6 Preskription

Fem år efter förfallodagen kan underhållsbidrag inte längre krävas ut. En domstol får inte godkänna en begäran om bidrag som är äldre än tre år, om inte den bidragsskyldige medger det.

4.5.7 Underhållsstöd

Om föräldrarna inte bor tillsammans och barnet bor varaktigt endast hos den ena föräldern kan barnet ha rätt till underhållsstöd av allmänna medel. Genom underhållsstödet garanterar samhället att ett barn till särlevande föräldrar får ett

visst underhåll även när den bidragsskyldiga föräldern inte betalar underhåll.

Underhållsstöd till ett barn lämnas med 1 273 kr per månad, vilket ska motsvara ungefär hälften av normalkostnaden för ett barn sedan hänsyn tagits till det allmänna barnbidraget. Den förälder där barnet varaktigt bor är behörig att ansöka om underhållsstöd hos Försäkringskassan. Underhållsstöd kan dock vara lägre än 1 273 kr per månad. Om den bidragsskyldige betalar direkt till den andra föräldern kan Försäkringskassan betala mellanskillnaden upp till 1 273 kr per månad. Utfyllnadsbidrag kan också lämnas om barnet bor hos båda föräldrarna växelvis. Bidraget är då maximalt ett halvt underhållsstöd till var och en av föräldrarna och är beroende av respektive förälders inkomst. Vid växelvis boende är var och en av föräldrarna behöriga att ansöka om underhållsstöd för egen del.

När underhållsstöd lämnas till ett barn ska den bidragsskyldiga föräldern betala tillbaka samhällets kostnader för hela eller delar av underhållsstödet. Återbetalningsskyldigheten bestäms till en viss procent av den bidragsskyldiga förälderns senaste taxerade årsinkomst minskad med ett grundavdrag om 100 000 kr. Procentsatsen beror på hur många barn den bidragsskyldiga föräldern är underhållsskyldig för.

Om underhållsstöd lämnas i form av utfyllnadsbidrag är ingen av föräldrarna återbetalningsskyldig för stödet.

Om den bidragsskyldiga föräldern enligt dom eller avtal har rätt till umgängesavdrag för minst 30 dygn per år kan han eller hon begära så kallad nettoberäkning av återbetalningsskyldigheten. Det innebär att ett lika stort avdrag görs varje månad.

Försäkringskassan kan bevilja den bidragsskyldige anstånd med betalningsskyldigheten. Anstånd beviljas för att den bi-

dragsskyldige ska få behålla det som behövs för eget och familjens underhåll, enligt reglerna om förbehåll vid utmätning av lön. Anstånd eller eftergift kan också beviljas med hänsyn till andra särskilda förhållanden.

Om den bidragsskyldige föräldern är bosatt i utlandet eller har inkomst från utlandet gäller särskilda regler.

4.6 Adoption

En adoption innebär att barnet som adopteras får rättslig ställning som barn till den eller dem som adopterar.

Den som vill adoptera måste ha fyllt 25 år. Den som är gift får endast adoptera gemensamt med sin make, såvida det inte är fråga om adoption av den andra makens barn som då måste vara under 18 år. På samma sätt kan två registrerade partner gemensamt adoptera ett barn och en partner adoptera den andra partners barn – biologiskt eller tidigare adopterat.

En adoption kräver i regel samtycke av barnet, om det har fyllt 12 år. Samtycke krävs också av barnets vårdnadshavare, om barnet är under 18 år. En adoption kräver också tillstånd av domstol som prövar om den tilltänkta adoptionen är lämplig, efter en utredning hos socialnämnden. Det allra vanligaste skälet till en adoption är att någon vill uppfostra ett litet barn som sitt eget, men i undantagsfall kan en adoption avse en vuxen person, om det finns ett personligt förhållande mellan denne och den eller dem som vill adoptera.

Med en adoption bryts i princip alla juridiska band mellan adoptivbarnet och dess biologiska släkt. Adoptivbarnet ärver sina adoptivföräldrar och inte sina biologiska föräldrar och omvänt. Adoptivbarnet får genom adoptionen adoptivföräldrarnas efternamn, om inte domstolen tillåter att barnet behåller sitt efternamn.

I Sverige är det för närvarande vanligast med adoption av barn från främmande länder. Den som önskar adoptera ett utländskt barn kan vända sig till socialnämnden eller till Myndigheten för internationella adoptionsfrågor.

Förvaltare och god man

5

Om en person inte kan klara sig själv kan domstol förordna en förvaltare för honom eller henne.

En förutsättning för att domstolen ska göra det är att personen på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande inte klarar av att vårda sig eller sin egendom. Men förvaltare får inte utses om det är tillräckligt att god man utses eller att personen får hjälp på något annat mindre ingripande sätt, till exempel av någon anhörig.

Förvaltarens uppdrag ska anpassas till förhållandena i det enskilda fallet och kan begränsas till förvaltningen av en fastighet eller en viss del av personens pension. Den enskilde har då inte möjlighet att bestämma över det som faller under förvaltaruppdraget men bestämmer själv över resten av sina angelägenheter. En person som står under förvaltare har dock kvar sin rösträtt vid allmänna val.

Innan domstolen utser en förvaltare ska den inhämta läkarintyg eller motsvarande utredning om den enskildes hälsotillstånd. Yttrande ska också inhämtas från bland annat närmaste släktingar och socialnämnden.

Skulle förhållandena ändras kan förvaltarskapets omfattning jämkas och om det inte längre behövs ska förvaltarskapet upphöra.

Ett alternativ till att utse en förvaltare är att utse en god man. Huvudregeln är då att den enskilde behåller bestäm-

manderätten över sina angelägenheter. Den gode mannen måste ha den enskildes samtycke för att få handla i hans eller hennes ställe.

En god man kan utses för att bevaka rättigheter eller på annat sätt hjälpa den som behöver bistånd på grund av sjukdom eller liknande, men en god man kan också utses till en underårig för att ersätta en förmyndare som tillfälligt eller permanent inte kan eller bör utöva sitt förmynderskap. Barn som kommer till Sverige utan föräldrar och söker uppehållstillstånd kan få en god man som företräder dem och tillvarar deras intressen innan en särskild vårdnadshavare utses. Den gode mannen kan i så fall agera både som förmyndare och vårdnadshavare för barnet. En god man kan även i andra fall utses för att bevaka en frånvarande persons rätt eller för att ta hand om dennes egendom.

Förvaltare och gode män står under tillsyn av överförmyndaren. Bestämmelserna om deras förvaltning och redovisningsskyldighet är i stort sett desamma som dem som gäller för förmyndare.

Kontakta överförmyndaren eller överförmyndarnämnden i din kommun för mer information.

Dödsfall

6

6.1 Bouppteckning och dödsboanmälan

När en person dör ska man göra en bouppteckning, det vill säga en uppteckning av de tillgångar och skulder som den döde hade. Var den avlidna gift, ska i allmänhet också den efterlevande makens tillgångar och skulder antecknas. Om den avlidna var sambo och det ska göras en bodelning mellan samborna med anledning av dödsfallet, ska i viss utsträckning även den efterlevande sambons tillgångar och skulder antecknas.

Bouppteckningen ska göras av två så kallade gode män. Till bouppteckningen ska dödsbodelägarna kallas, det vill säga arvingar och universella testamentstagare. Efterlevande make eller sambo är oftast dödsbodelägare men ska kallas till bouppteckningen även om han eller hon inte är delägare.

Bouppteckning ska normalt göras inom tre månader från dödsfallet. Inom en månad från det att den tagits fram ska den lämnas in till Skatteverket för registrering.

Advokatbyråer, bankernas notariatavdelningar och även en del begravningsbyråer kan ge mer information.

När tillgångarna efter den döde, inklusive eventuell andel i efterlevande makes eller sambos egendom, inte räcker till annat än begravningskostnaderna och andra utgifter med anledning av dödsfallet, kan bouppteckningen ersättas av en

dödsboanmälan. En sådan anmälan görs av socialnämnden. Om fast egendom eller tomträtt ingår i boet måste en bo-uppteckning alltid tas fram.

Om en förälder dör och efterlämnar make eller sambo och barn under 18 år som har del i boet, ska överförmyndaren i allmänhet utse en god man att representera barnet vid bo-uppteckning, bouppteckning, bodelning och arvskifte. En god man ska också utses om både barnet och dess förmyndare eller förmyndarens make eller sambo har del i ett dödsbo som inte delats upp.

6.2 Dödförklaring

Ett beslut om dödförklaring innebär att en person anses död trots att hans eller hennes kropp inte har påträffats och det därför inte på vanligt sätt kunnat fastställas att personen är död. En försvunnen persons make, sambo, arvinge eller andra personer med rättsliga intressen kan ansöka om dödförklaring hos Skatteverket. Ett beslut om dödförklaring leder till att det som normalt följer av ett dödsfall, till exempel arv och utbetalning av försäkringar, kan ske.

En fråga om dödförklaring får tas upp tidigast fem år efter försvinnandet utom i tre fall.

- Om det är utrett att den försvunne är död, får han eller hon dödförklaras omedelbart.
- Om det finns en hög grad av sannolikhet för att han eller hon är död får frågan om dödförklaring tas upp tidigast ett år efter försvinnandet.
- Om sannolikheten är hög och försvinnandet har skett i samband med en naturkatastrof, en stor olycka eller under liknande omständigheter, får frågan tas upp omedelbart.

6.3 Bodelning

Var den döde gift och makarna hade giftorättsgemenskap (dvs. normalfallet, då inget särskilt har bestämts) måste bodelning ske innan den dödes tillgångar kan delas upp. Det samma gäller om den avlidne var sambo och den efterlevande sambon har begärt bodelning.

6.4 Ansvar för en avlidens skulder

Den avlidnes skulder kan vara större än tillgångarna, inklusive eventuell andel i efterlevande makes eller sambos egendom. Numera har delägarna i dödsboet inte något personligt ansvar för den dödes skulder, men en bodelning eller ett arvskifte som görs innan den dödes skulder har betalats är ogiltig.

6.5 Arvskifte och avtal om sammanlevnad i oskiftat bo

Efter att bodelningen har ägt rum och den dödes skulder har betalats kan arvskifte ske. Det finns ingen bestämmelse om när ett skifte senast måste göras, men det är bäst att reda ut förhållandena så snart som möjligt.

Över arvskiftet ska upprättas en handling som ska skrivas under av delägarna. Några vittnen behövs inte.

Varje delägare i dödsboet kan begära hos domstol att en särskild skiftesman utses för att utföra arvskiftet. Står boet under förvaltning av en boutredningsman eller en testamentsexekutor är han eller hon oftast också skiftesman.

Delägarna i dödsboet är inte tvungna att göra ett arvskifte. De kan i stället komma överens om att låta dödsboet fortsät-

ta att inneha den dödes tillgångar. Detta kallas sammanlevnad i oskiftat bo och kan få vissa konsekvenser ur skattesynvinkel.

6.6 Arvsberättigade efterlevande

Arvsordningen anger hur arv efter en död person ska fördelas i olika fall, men personen som lämnar ett arv efter sig kan ha bestämt en annan fördelning genom ett testamente.

6.6.1 *Om den avlidne var ogift*

Den bästa arvsrätten efter en ogift person har bröstarvingar, det vill säga barn, barnbarn och så vidare. De kallas första arvsklassen.

I första hand ärver barnen. Om något av barnen har avlidit tidigare träder dennes barn in i stället. Varje gren får lika stor andel. Anta till exempel att någon efterlämnar en son och en avlidens dotters två barn. Om arvet uppgår till 100 000 kr, får sonen 50 000 kr och barnbarnen 25 000 kr vardera.

Om det inte finns några bröstarvingar, går arvet till andra arvsklassen som består av den avlidnes föräldrar och deras barn, det vill säga den avlidnes syskon, syskonbarn och så vidare. Också här får grenarna lika stora delar. Anta till exempel att någon efterlämnar sin moder och två helsyskon. Modern får då halva arvet, medan faderns halva delas mellan syskonen. Om syskonen i stället är den avlidnes halvsyskon med gemensam moder, tar modern hela arvet; den avlidna fadern kan leda arvet vidare bara till egna avkomlingar.

Om det inte finns någon i andra arvsklassen heller går arvet till tredje arvsklassen. Den består av far- och morföräldrar och deras barn det vill säga den avlidnes fastrar, farbrö-

der, mostrar och morbröder. Fördelningen görs efter samma principer som i andra arvsklassen. Observera att den avlidnes kusiner inte har någon arvsrätt även om de är den avlidnes enda släktingar.

Om det inte finns några släktarvingar, tillfaller arvet Allmänna arvsfonden. Avkastningen av fonden används för nyskapande och utvecklande projekt för barn, ungdomar och personer med funktionsnedsättning.

6.6.2 Om den avlidne var gift

När en gift person dör, är huvudregeln att de tillgångar som den döde lämnar efter sig, den så kallade kvarlåtenskapen, går till den efterlevande maken. Detta gäller dock inte om det vid dödsfallet pågick ett mål om skilsmässa mellan makarna. Om en make avlider under den betänketid som i vissa fall ska föregå en skilsmässa, har den andra maken alltså inte någon arvsrätt efter den döde.

Kvarlåtenskapen går till den efterlevande maken med äganderätt, om den döde inte har några arvingar i första eller andra arvsklassen. Om det finns sådana arvingar, får den efterlevande maken kvarlåtenskapen med fri förfoganderätt, vilket betyder att maken får göra vad han eller hon vill med egendomen under sin livstid men kan inte låta den ingå i sitt testamente. När den efterlevande maken avlider, har den först avlidnes släktingar rätt till efterarv. De som kan ärva i detta läge är arvingarna i första och andra arvsklasserna, det vill säga i första hand bröstarvingar och i andra hand föräldrar och syskon. Deras arv blir normalt hälften av det som finns kvar i den sist avlidna makens dödsbo.

Den först avlidna makens efterarvingar är delägare i den efterlevande makens dödsbo. De ska kallas till bouppteck-

ningen efter båda makarna. I fråga om den avlidnas bröstarvingar gäller detta bara dem som också är bröstarvingar till den efterlevande maken. Det är bara de gemensamma bröstarvingarna som måste vänta på sitt arv tills båda makarna är döda. De som är bröstarvingar bara till den först avlidna maken, så kallade särkullsbarn, har rätt att få ut sitt arv direkt vid den makens död. En sådan bröstarvinge kan emellertid avstå från sin rätt till förmån för den efterlevande maken. I så fall får han eller hon rätt till efterarv vid den efterlevande makens död på samma sätt som gemensamma bröstarvingar.

Till förmån för efterlevande make gäller en särskild så kallad basbeloppsregel som innebär att den efterlevande maken efter bodelning och arvskitte alltid ska ha minst fyra basbelopp (177 600 kr 2014). Man utgår då från makens andel i bodelningen, så kallade giftorättsgodset och den enskilda egendom som maken kan ha. Om denna egendom inte uppgår till fyra basbelopp, har maken rätt att få det som fattas ur den dödas kvarlåtenskap. Detta gäller även om den avlidna makens egendom var enskild egendom, även om det finns icke gemensamma bröstarvingar och även om den avlidna maken har gjort ett testamente om hela kvarlåtenskapen.

6.7 Laglott

Hälften av en bröstarvinges arvslott enligt arvsordningen kallas laglott. Laglotten är lika stor oavsett bröstarvingens ålder. Med barn nedan, avses även andra bröstarvingar, alltså i första hand barnbarn som har trätt i ett avlidet barns ställe.

Ett barn har rätt att få ut sin laglott även om föräldern genom ett testamente har bestämt att kvarlåtenskapen helt eller delvis ska gå till någon annan. Om till exempel den som

efterlämnar make och ett gemensamt barn har testamenterat hela sin kvarlåtenskap till en god vän, har barnet ändå rätt att kräva ut sin laglott. På samma sätt kan ett barn, som inte är barn också till den efterlevande maken, kräva ut sin laglott om föräldern har testamenterat kvarlåtenskapen till den efterlevande maken.

Efterlevande makes anspråk enligt den så kallad basbelloppsregeln går dock före rätten till laglott. Detsamma gäller efterlevande makes arvsrätt enligt arvsordningen. Gemensamma barn kan alltså inte kräva någon form av laglott vid den första föräldrarnas död. Om föräldrarna till exempel genom ett inbördes testamente har bestämt att kvarlåtenskapen efter bådvas död ska tillfalla någon utomstående person, kan barnet få ut sin laglott först när båda föräldrarna har avlidit.

För att få ut sin laglott måste bröstarvingen begära justering av testamentet. Det sker antingen genom att laglotsanspråket anmäls till testamentstagaren eller genom en begäran vid domstol. Justeringen måste begäras inom sex månader från det att bröstarvingen fick del av testamentet.

Hälften av en bröstarvinges arvslott kallas laglott.

6.8 Barns rätt till arv efter fadern när föräldrarna inte har varit gifta

För barn födda före den 1 januari 1970 vars föräldrar inte har varit gifta med varandra gäller särskilda bestämmelser. Arvsrätt föreligger, om anteckning om barnet före dödsfallet har gjorts i personakt hos pastorsämbetet eller registrerats i folkbokföringen för fadern eller för någon annan som barnet

härleder sin arvsrätt från. Om en sådan anteckning saknas finns arvsrätt endast om barnet inom tre månader från dödsfallet blir känt för annan dödsbodelägare, boutredningsman eller den som sitter i boet. Skulle bouppteckningen förrättas senare än tre månader efter dödsfallet går arvsrätten ut vid det tillfället.

Anteckning om barnet i personakten eller folkbokföringen för fadern kan alltså ha särskild betydelse i fråga om barnets rätt till arv. Från och med 1968 antecknas alla barn automatiskt i sin faders personakt och från 1991 i folkbokföringsregistret, under förutsättning att faderskapet är rättsligt klarlagt. Under åren 1947–1967 antecknades endast de barn som var trolovningsbarn och barn för vilka mannen lämnat en särskild arvsrättsförklaring i sin personakt. De barn som inte finns antecknade i sin faders personakt eller registrerade i folkbokföringen för fadern, får själva ta initiativ till att registrering sker. Det är viktigt för att barnet inte ska förlora sin arvsrätt. Kontakta Skatteverket för mer information.

6.9 Testamente

I ett testamente bestämmer en person om sin kvarlåtenskap. Den som genom ett testamente får hela kvarlåtenskapen, en del av den eller vad som återstår sedan vissa belopp har betalats ut kallas universell testamentstagare. Den som får en särskild sak eller ett visst penningbelopp kallas legatarie. En legatarie är inte dödsbodelägare.

I regel ska ett testamente vara skriftligt och bevittnas av två personer. Både vittnena och testamentet måste också uppfylla vissa krav.

Ett testamente behöver endast skrivas om man vill ha en annan arvsordning än den som följer enligt lag. Om exem-

pelvis två makar har barn tillsammans och de vill att barnen ska få ut en del av sitt arv redan vid den första makens död, måste de skriva ett testamente.

Man kan inte genom testamente inkräkta på barnens rätt till laglott. Om den som har barn förfogar över hela sin kvarlåtenskap genom ett testamente, kan barnen ändå kräva ut sin laglott, men barnen kan naturligtvis också godta testamentet och avstå från laglotten.

Om den avlidne var gift eller sambo, måste oftast en bodelning göras innan storleken på kvarlåtenskapen kan bestämmas. Ett testamente kan bara omfatta den egendom som den avlidne har efter bodelningen.

Det är viktigt att testamentet uppfyller de formella kraven och att avsikten med testamentet är klar. Det är därför lämpligt att rådfråga en jurist innan testamentet skrivs. Av advokatbyråer eller bankernas notariatavdelningar kan man få hjälp att skriva sitt testamente.

Arvingarna ska få ta del av testamentet och har sedan ett halvår på sig att klandra, det vill säga lämna synpunkter på det. Klandras inte testamentet inom denna tid, kan arvingarna därefter inte göra gällande att testamentet är ogiltigt.

Ett testamente kan efter klandertalan förklaras ogiltig bland annat om det inte har upprättats i föreskriven form eller om det har upprättats under inflytande av psykisk störning.

6.10 Internationella förhållanden

För förhållanden med internationell anknytning gäller särskilda regler.

7

Rådgivning och annan hjälp

7.1 Familjerådgivning

Familjerådgivningen är en verksamhet som består av samtal för att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden. Syftet är att hjälpa par att hantera konflikter, problem och krissituationer på ett sådant sätt att de kan fortsätta att leva tillsammans. Samtalen kan ske såväl i samband med, som efter en separation. I de fall det finns barn kan familjerådgivningen bidra till att dämpa konflikter så att föräldrarna får möjlighet att fungera tillsammans som föräldrar efter separationen.

I vissa fall kan familjerådgivningen även ta emot svåra samarbetssamtal, men de får inte godkänna avtal om vårdnad, boende och umgänge. Kontakten med familjerådgivningen är frivillig och sker på eget initiativ. För att familjerådgivningen ska kunna mötas av förtroende och fylla sin funktion, måste de som vänder sig dit vara säkra på att de ofta känsliga uppgifter som lämnas inte förs vidare till andra. Därför har familjerådgivningen särskilt stränga sekretessregler. Den som önskar kan kontakta familjerådgivningen anonymt.

Alla kommuner är enligt lag skyldiga att erbjuda familjerådgivning, antingen genom kommunens försorg eller genom annan lämplig yrkesmässig rådgivare. Familjerådgiv-

ningen ska organiseras som en självständig verksamhet. Familjerådgivarna är i regel erfarna socionomer med vidareutbildning i relationsbehandling. Kommunen har rätt att ta ut en avgift för familjerådgivning. Kontakta din kommun för mer information.

7.2 Samarbetsamtal

Med samarbetsamtal menas samtal där föräldrarna under sakkunnig ledning får hjälp att komma överens i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Målet med samtalen är samförståndslösningar. Även om detta inte kan uppnås, kan föräldrarna genom samtalen få större förståelse för varandras synpunkter och lära sig hantera sina konflikter på ett sätt som så lite som möjligt går ut över barnen.

Kommunerna är skyldiga att erbjuda samarbetsamtal. Föräldrar som har problem med en vårdnads-, boende- eller umgängesfråga och som vill försöka nå en samförståndslösning genom samarbetsamtal kan ta kontakt med sin kommun. Har en domstolsprocess om vårdnad, boende eller umgänge inletts kan domstolen ta initiativ till samarbetsamtal. Samarbetsamtalen är kostnadsfria.

7.3 Socialtjänstens uppgift

Till socialtjänstens uppgifter hör bland annat att främja förutsättningarna för goda levnadsförhållanden och att svara för omsorg, service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annan hjälp till familjer och enskilda som behöver det. Socialtjänsten har särskilda uppgifter i fråga om omsorgen om barn och ungdomar och ska bland annat arbeta

för att de växer upp under trygga och goda förhållanden. Socialtjänsten ska medverka till att barn som behöver vård och fostran utanför det egna hemmet får det enligt socialtjänstlagen eller enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

Socialtjänsten har även viktiga uppgifter i frågor som rör vårdsnaden om barn, barns boende och umgänge med barn. Många gånger kan socialtjänsten bidra till att lösa konflikter som rör barnen genom samarbetsamtal. Kommunerna är också skyldiga att se till att föräldrar som vill få hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge får sådan hjälp. Denna skyldighet omfattar också att ge föräldrar hjälp med frågan om fördelning av de resekostnader som kan uppkomma i samband med ett umgänge. Är föräldrarna oeniga i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge, blir det ofta aktuellt att domstolen begär att socialnämnden genomför en utredning. I vissa fall kan domstolen begära att kommunen utser en person som medverkar vid umgänget och som utses av socialnämnden, så kallat umgängetsöd.

7.4 Juridisk hjälp

Juridisk hjälp lämnas bland annat av advokater och biträdande jurister vid advokatbyråer, där man kan få en kortare juridisk rådgivning enligt rättshjälpslagen för en bestämd lägre avgift. Avgiften kan sättas ned till hälften om den rättssökandes ekonomiska situation ger anledning till det. Den som behöver ytterligare hjälp i en rättslig angelägenhet kan i vissa fall få rättshjälp. I så fall går staten in och betalar en del av kostnaderna, bland annat för advokat eller annat juridiskt biträde. Den som har fått rättshjälp måste själv bidra till kost-

naderna om han eller hon har en viss inkomst. Rätten till rättshjälp faller bort i de högre inkomstlägena. Rättshjälp lämnas inte om den rättssökande har en rättsskyddsförsäkring eller något annat rättsskydd som omfattar den aktuella frågan. Rättshjälp lämnas som regel inte heller om den rättssökande borde ha haft en rättsskyddsförsäkring.

För att rättshjälp ska godkännas i en angelägenhet som rör skilsmässa och frågor om till exempel vårdnaden om barn samt underhåll till barn, krävs att det föreligger särskilda skäl.

Tänk på att den som förlorar en process och tvingas att betala motpartens rättegångskostnad, själv måste betala denna kostnad, även om han eller hon har rättshjälp i målet.

Mer information

- Allmänna arvsfonden
www.arvsfonden.se
- Myndigheten för internationella adoptioner
www.mia.eu
- Patent- och registreringsverket
www.prv.se
- Skatteverket
www.skatteverket.se
- Sveriges domstolar
www.domstol.se

Familjerätt

- Vad ska man tänka på inför ett giftermål?
- Vad gäller vid skilsmässa och hur påverkar det makarnas ekonomi?
- Vilka är skillnaderna mellan gifta och sambor?
- Vad säger lagen om föräldraskap?
- Vem ärver vem och hur, enligt arvsbalken?

Beställ eller ladda ner broschyren via regeringen.se.

REGERINGSKANSLIET

Justitiedepartementet

www.regeringen.se